

DOI: [10.32702/2307-2156-2019.8.20](https://doi.org/10.32702/2307-2156-2019.8.20)

УДК 351.86

Н. Г. Клименко,

*кандидат наук з державного управління, доцент, начальник відділу організації
фундаментальних та прикладних досліджень Інституту експертно-аналітичних та наукових
досліджень Національної академії державного управління при Президентові України
ORCID: 0000-0001-5223-8166*

ЕВОЛЮЦІЯ ЗМІСТУ КОНЦЕПТУ “БЕЗПЕКА” ЗА РІЗНИХ ІСТОРИЧНИХ ЕПОХ ТА ПОЛІТИЧНИХ СИСТЕМ

N. G. Klymenko

*Ph.D. in Public Administration, Associate Professor, Head of the Department for the Organization
of Fundamental and Applied Research of the Institute of Expert-Analytical and Scientific Research
of the National Academy for of Public Administration under the President of Ukraine*

THE EVOLUTION OF THE MEANING OF THE CONCEPT OF “SECURITY” IN DIFFERENT HISTORICAL EPOCHS AND POLITICAL SYSTEMS

У статті здійснено спробу системно дослідити еволюцію змісту концепту “безпека” в працях філософів, юристів, соціологів та представників інших галузей починаючи від античних часів до сучасності. Це дозволило авторові простежити основні зміни у тлумаченні концепту “безпека” та визначити основні етапи еволюції його змісту, а також виявити зміни, що відбулися у поглядах мислителів на роль держави у забезпеченні (гарантуванні) безпеки особи, суспільства, держави. На основі проведеного дослідження автором було виокремлено 5 етапів його розвитку: 1) починаючи з античних часів до XVI ст. основна увага акцентувалася на забезпеченні фізичної безпеки людини від небезпеки, а призначенням держави вважалося як забезпечення безпеки людини так і власної зовнішньої та внутрішньої безпеки; 2) у XVII–XVIII ст. під впливом праць прогресивних мислителів безпека починає усвідомлюватися як невід’ємне природне право людини, гарантування якої є обов’язком держави; 3) у XIX ст. з’явилося усвідомлення існування загрози для безпеки особи з боку держави і навпаки. Засобами для гарантування безпеки особи визнаються захист природних прав людини, розвиток свободи та рівності, запровадження принципу розподілу влади, а для забезпечення безпеки держави – захист її території, укладання та дотримання міжнародних угод; 4) з XX ст. поняття “безпека” стосується як особи, так і суспільства та держави, при цьому на державу покладається захист прав і свобод, життя і здоров’я людини, демократичних цінностей суспільства, охорона навколишнього природного середовища, забезпечення добробуту та створення умов для сталого розвитку, а також захист конституційного ладу держави, її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності; 5) у XXI ст. до змісту поняття “безпека” запропоновано додати здатність підтримувати сталість традицій, мови, культури, а також ідентичність, релігію та прийнятні зміни. Водночас значна увага дослідників починає зосереджуватись на міжнародному вимірі безпеки.

The analysis of scientific literature shows that the majority of domestic researchers focus on the study of the content of the concepts of “person safety”, “economic security”, “social security”, “political security”, “state security”, “security of society”, etc. In this connection, the study of the evolution of the content of the concept of “security” from ancient times to the present, conducted by them in the framework of the above-mentioned studies, are quite fragmented, since with the advent of the concept, which is devoted to research, scientists focus all the attention on it.

The purpose of the article is an attempt to carry out a systematic study of the evolution of the content of the concept of “security” in the writings of philosophers, lawyers, sociologists and representatives of other branches from antiquity to the present and determine the main stages of its development.

During the study of the formation and development of the concept of “security” in the teachings of philosophers, lawyers, sociologists and representatives of other industries during the development of human civilization from antiquity to modern times, it has been established that: 1) from the ancient times to the XVII century the main attention was focused on ensuring the physical safety of a person from danger, and the appointment of the state was considered as ensuring the safety of man and his own external and internal security; 2) in the XVII–XVIII centuries under the influence of works of progressive thinkers, security begins to be perceived as an inalienable natural human right, the guarantee of which is the responsibility of the state; 3) in the XIX century there was an awareness of the existence of a threat to the security of the person on the part of the state and vice versa. The means for ensuring the security of a person are recognized as the protection of natural human rights, the development of freedom and equality, the introduction of the principle of the distribution of power, and to ensure the security of the state - the protection of its territory, the conclusion and compliance with international agreements; 4) from the XX century the concept of “security” refers to both individuals and society and the state, while the state puts the protection of rights and freedoms, life and health of a person, democratic values of society, environmental protection, welfare and creation of conditions for sustainable development, and also protection of the constitutional order of the state, its sovereignty, territorial integrity and inviolability; 5) in the XXI century the concept of “security” is proposed to add the ability to maintain the continuity of traditions, language, culture, as well as identity, religion and acceptable changes. At the same time, much of the researchers' focus is on the international dimension of security.

Ключові слова: *концепт “безпека”; національна безпека; недержавні інституції; держава.*

Keywords: *concept “security”; national security; non-state institutions; state.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В умовах інтенсифікації глобалізаційних процесів у світі, загострення міжнародних відносин, зростання кількості регіональних конфліктів, фінансових та економічних криз, деградації довкілля та виникнення масштабних природних і техногенних надзвичайних ситуацій питання гарантування національної безпеки постає особливо гостро. Не останнє місце у цьому процесі займає дотримання балансу інтересів між владою, бізнесом та громадянським суспільством. За таких умов підвищення дієвості державного регулювання діяльності недержавних інституцій у контексті забезпечення національної безпеки є надзвичайно актуальним питанням для сучасної України.

Це пов'язано з тим, що національна безпека належить до так званих суспільних благ, якими користуються усі або ніхто. Її забезпечення є прерогативою держави, оскільки ринок еволюціонує стихійно, а громадянське суспільство сьогодні характеризується недостатнім рівнем розвитку через низький рівень громадської активності та недовіру громадян України до його інституцій. Тож вони неспроможні захистити людину, суспільство, державу та довкілля від ймовірного негативного впливу на їхню безпеку діяльності деяких недержавних інституцій.

Водночас, держава в особі її органів та посадових осіб (державний сектор) в демократичному суспільстві не має права втручатись у діяльність недержавних інституцій, незалежно від того є вони представниками бізнесу (комерційний сектор) чи громадянського суспільства (громадський сектор). При цьому на державні органи покладається формування правового поля, в межах якого зобов'язані діяти недержавні інституції, а також здійснення контролю та нагляду за дотриманням ними чинного законодавства, виявлення порушників, притягнення їх до відповідальності та повернення їх діяльності у правове поле з метою

недопущення негативних явищ у суспільстві, запобігання негативного впливу на навколишнє природне середовище, забезпечення реалізації національних інтересів та збереження національних цінностей, а також захист життя, здоров'я, добробуту та конституційних прав і свобод людини й громадянина.

У наукових дослідженнях розуміння змісту базових категорій займає визначне місце. Відстеження розвитку та еволюції їх змісту в ході розвитку людської цивілізації дозволяє з'ясувати місце і значення відповідного концепту у тій чи іншій галузі науки. Одним з основоположних понять нашого дослідження є концепт “безпека”.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Огляд наукової літератури свідчить про те, що більшість вітчизняних дослідників значною мірою зосереджують увагу на дослідженні змісту понять “безпека особистості”, “економічна безпека”, “соціальна безпека”, “політична безпека”, “воєнна безпека”, “державна безпека”, “безпека життєдіяльності”, “безпека суспільства” тощо. У зв'язку з цим дослідження еволюції змісту концепту “безпека” від найдавніших часів до сьогодення, що проводились ними в рамках вищезазначених досліджень, носять досить фрагментарний характер, оскільки з появою поняття, якому присвячується дослідження, науковці усю увагу зосереджують саме на ньому.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є спроба здійснити системне дослідження еволюції змісту концепту “безпека” в працях філософів, юристів, соціологів та представників інших галузей від античності до сучасності та визначити основні етапи його розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Оскільки термін “національна безпека” з'являється лише у 40-х роках ХХ століття, проте питання безпеки в усі часи перебувало під пильною увагою людства і разом зі зміною історичних епох та політичних систем відбувалася трансформація змісту концепту “безпека” в рамках філософських, соціологічних та інших вчень. При цьому одночасно змінювались і погляди мислителів на роль держави стосовно забезпечення (гарантування) безпеки. Адже держава від початку свого існування встановлювала “загальні правила гри”. Спочатку це було звичаєве право, яке з розвитком цивілізації змінило право країн Стародавнього світу, потім феодальне, яке з часом змінила система нормативних актів, що регулювали діяльність недержавних інституцій (комерційних та некомерційних). Державні органи поряд з кримінальними справами розглядали і врегульовували їхні майнові та господарські конфлікти. Держава в усі часи стягувала податки не лише на утримання своїх органів та їх посадових осіб, а й на забезпечення зовнішньої безпеки (обороздатності), внутрішньої безпеки (правопорядку).

Перші роздуми про безпеку та державу ми знаходимо у працях філософів античності.

Так, Платон розумів безпеку “як запобігання шкоди державі” [21, с. 434]. У його трактаті “Держава” за безпеку відповідають охоронці, які “охороняють державу від зовнішніх ворогів, а всередині оберігають громадян, щоб ... не було бажання та ... сил творити зло” [22]. Він пропонував створення соціально стійкої системи безпеки, де б головне місце займав моральний стан суб'єктів діяльності і наголошував, що порушення законів ставить під загрозу безпеку особи, станів та держави. Інтереси особи, суспільства та держави в його моделі ідеальної справедливої держави поєднувались в рамках проблеми гарантування безпечного існування.

На відміну від Платона, Демокрит під безпекою мав на увазі можливість пристосування людини до умов життя і виживання найбільш пристосованих істот, а необхідність підвищення ступеня захисту кожного, на його думку, стала причиною об'єднання людей. Він розглядав безпеку як невід'ємний атрибут держави, завдання якого полягає у забезпеченні спільних інтересів вільних громадян [33, с. 7].

В працях Аристотеля держава, особливо з демократичним ладом, є засобом гарантування безпеки індивідів та регулювання суспільної діяльності за допомогою законів з метою самозбереження. У творі “Політика” він зазначав, що демократичний лад є більш безпечним, ніж олігархічний. “Політія, заснована на пануванні середнього елемента, стоїть ближче до демократії, ніж олігархія, ... і з усіх форм державного ладу користується найбільшою безпекою” [2, с. 474]. При цьому в Аристотеля на першому місці стоїть безпека держави, а вже потім безпека особистості.

Епікур вважав, що держава й закон є наслідком договору між людьми про їхню взаємну безпеку. На його думку, метою державної влади повинно бути гарантування такої безпеки, подолання страху, створення тихого, безтурботного життя: “безпека від людей досягається певною мірою завдяки деякій силі, що видаляє [тих, хто турбує людей], і добробуту (багатству), але справжнісінькою безпека буває завдяки тихому життю і віддаленню від натовпу” [35, с. 358].

В свою чергу давньоримський політичний діяч та філософ М. Т. Цицерон стверджує, що “кожному виду живих істот природа дарувала прагнення захищатися, захищати своє життя, ... уникнути всього того, що здається шкідливим, придбати та здобувати собі все необхідне для життя...” [31, с. 61], зауважував, що прагнення до безпеки є природної властивістю усього живого. А також зазначав про небезпеку одних дій для тих, хто їх вчиняє, а інших – для держави.

Тож зазначені твердження свідчать про те, що в античній філософії метою держави вважалося гарантування безпеки та порядку. А поняття “безпека” трактувалось як відсутність небезпеки або зла. При цьому вважалося, що для її забезпечення людям необхідно об'єднатись, оскільки усамітнення не гарантує захисту від проявів недоброзичливості та злої волі надприродних сил.

При цьому доцільно зауважити, що формування такого змісту поняття “безпека” відбувалося в умовах

панування рабовласницького ладу, постійного суперництва між грецькими містами-державами та військових зіткнень, коли переможець отримував усе, а переможений перетворювався з вільного громадянина на безправного раба. І лише сильна держава могла гарантувати безпеку своїм громадянам від зовнішніх небезпек. Крім того, внутрішню загрозу становили поневолені раби, від виступів яких захистити могла також лише держава. Яскравим прикладом цього є постання рабів у Римській імперії під приводом Спартака.

Із розвитком християнства з'являються твердження про обмеженість можливостей земної держави щодо забезпечення безпеки людини. Але така можливість визнається за державою небесною. Яскравим представником таких уявлень був християнський богослов та філософ А. Августин, який у творі "Про Град Божий" зазначав, що жодна земна держава не може гарантувати народу безпеку настільки, щоб він не боявся ворожих нападів на земне життя. Він стверджував, що місцем мирного та безпечного проживання є місце вічне (небесна держава) і у благочестивому його очікуванні слід з вірою проводити життя реальне [1, с. 210] беззаперечно підкорюючись церкві як "Граду Божому". Оскільки земні правителі надто обмежені у своїх можливостях щодо гарантування безпеки від зовнішніх нападів та внутрішніх негараздів.

В епоху Середньовіччя, як свідчать історичні джерела, поняття "безпека" з'являється в листі єпископа Шартрського Фульберта герцогу Аквитанії Гільому, датованому 1020 р. Він містить текст присяги васала, в якій безпека визначається обов'язком васала сеньйору: "Безпека – це значить не видавати його [сеньйора] таємниць та не шкодити безпеці його укріплень" [13].

Згодом поняття "безпека" з'являється у словнику (1190 р.) англійського вченого-філософа Роберта Гроссетеста, який трактував її як "спокійний стан духу людини, яка вважає себе захищеною від будь-якої небезпеки" [34, с. 11].

Варто зазначити, що у тогочасних філософів поняття безпеки також невід'ємно пов'язане з державою, проте у прибічників пріоритету церковної влади над світською, представником яких є Фома Аквінський, гарантією безпеки держави та громадян вважалось ретельне виконання кожною людиною своїх обов'язків, визначених Богом.

Водночас, у їхніх опонентів, зокрема у Н. Мак'явеллі, безпека асоціювалась з сильною державою на чолі з сильним правителем, позбавленим права демонструвати моральні якості під час правління, оскільки в іншому випадку він не зможе цю владу втримати: "він [правитель] повинен бути мудрим, щоби не зганьбитися тими вадами, через які міг би втратити владу, а також не боятися зганьбитися діями, без яких важко було б врятувати державу, досягнути безпеки чи успіху" [16, с. 434]. Тож метою держави в особі її очільника Н. Мак'явеллі вважав забезпечення безпеки, громадського порядку та стабільності у суспільстві, а також узгодження інтересів.

Вищезазначене свідчить про те, що у період Середньовіччя превалювало теологічне бачення походження держави, а безпека вважалася невід'ємною властивістю божественного провидіння. На таке бачення змісту концепту було сформоване в умовах зародження та розквіту феодального ладу, а також поширення впливу католицької церкви та втручання Святої інквізиції в усі сфери суспільного життя. Античне розуміння безпеки як забезпечення самозбереження і виживання людини та держави замінила теза про спасіння душі. Проте згодом, в епоху Відродження, значна роль у гарантуванні безпеки була відведена "мудрому правителю" (монарху). Не останню роль у формуванні такого бачення відіграло зменшення впливу римських пап на світську владу, у тому числі і внаслідок Реформації, а також великі географічні відкриття.

Філософська думка XVII–XVIII ст. головною метою держави вбачала загальний добробут та безпеку. В цей період саме поняття "безпека" стає широко вживаним завдяки філософським концепціям Т. Гоббса, Б. Спінози, Дж. Локка, Г. В. Ф. Гегеля та інших. Коротко їх твердження зводяться до наступного.

На думку Гуго Гроція, життя людське таке, що повна безпека нам взагалі ніколи не доступна. Проти безпідставних побоювань слід покладатися на божественне правосуддя і вдаватися до забезпечення безпеки, але не до сили [8, с. 196]. Тож він щодо забезпечення безпеки робить акцент на божественному правосудді та вважає несправедливим протидію насиллю насиллям.

Т. Гоббс у "Левіафані, або Матерії, формі та владі держави церковної та цивільної" зауважував, що мета держави головним чином полягає у гарантуванні безпеки [6, с. 129]. Він доводить об'єктивний взаємозв'язок безпеки держави та особи. Тож потреба у суспільному договорі є благом для особи, її безпеки та виживання. Але їх гарантувати може лише сильна держава.

Б. Спіноза в "Політичному трактаті" визначав безпеку (secliritas) чеснотою держави [27, с. 4], а метою держави – мир та безпеку життя [27, с. 25]. Він вважав свободу необхідною умовою розвитку безпеки особи та зміцнення гарантій буття громадянського суспільства. А також звернув увагу на те, що стан безпеки залежить від форми політичного устрою держави.

Ж. Ж. Руссо в трактатах "Про суспільну угоду" зазначав, що Уряд і Закони гарантують безпеку і добробут людей, що об'єдналися [23, с. 27], а там, де припиняється влада законів і сила їхніх захисників, там не може бути ні для кого ні безпеки, ні свободи [23, с. 59]. Тож автор звертає увагу на роль законодавчої та виконавчої влади у гарантуванні безпеки.

П. Гольбах головну мету безпеки бачив у запобіганні небезпечного розвитку подій та забезпеченні життєстверджуючих стосунків між людиною, суспільством та державою. Тому для гарантування безпеки він вважав за необхідне виконання морального завдання зближення людей, перетворення їх у суспільних істот на основі об'єктивного взаємозв'язку безпеки особи та безпеки нації загалом [7, с. 525]. До критеріїв безпечного розвитку він відносив рівновагу влади і свободи та рівновагу між всіма видами суспільної діяльності.

Дж. Локк зазначав, що влада має "... право створювати закони ... для регулювання та збереження власності і застосовувати силу співтовариства для виконання цих законів і захисту держави від зовнішнього нападу – і все тільки заради суспільного добробуту" [15, с. 263].

Ш. Л. де Монтеск'є [17], розглядаючи три влади в державі, стверджував, що перша (законодавча) влада створює закони (тимчасові або постійні) і виправляє або скасовує існуючі закони; друга (виконавча), серед іншого забезпечує безпеку; третя (судова) – карає злочини і врегульовує зіткнення приватних осіб.

Ж. П. Марат зазначав, що громадянські права передбачають особисту безпеку, яка дозволяє не боятися жодного гноблення; особисту свободу, яка дозволяє правильно використовувати усі свої фізичні та моральні здібності; власність на різноманітні блага, яка дозволяє насолоджуватись усім, чим володієш. Розмірковуючи про виконавчу владу, він зазначав про необхідність закладу, покликаного забезпечувати безпеку держави і турбуватися про її захист, а призначення уряду він вбачав у пильній охороні від зовнішніх ворогів, а також керуванні усім, що стосується війни та миру... На судову ж владу покладається обов'язок розслідувати справи, пов'язані з порушенням законів, що підтримують безпеку та спокій суспільства... [18, с. 18, 28, 32, 36].

На відміну від вищезазначених філософів І. Кант [14] не обмежувався однією державою, а розглядав проблему безпеки у історичному масштабі в плані міждержавних відносин і проголошував в перспективі ідею вічного миру між народами. А роль держави, на його думку, мала полягати у гарантуванні безпеки та справедливості. Він виокремлював внутрішню і зовнішню безпеку держави та громадянського суспільства.

А. Сміт до основних завдань держави відносив охорону від зовнішнього насильства (підтримання обороноздатності); охорону від внутрішнього насильства і несправедливості (забезпечення правопорядку), забезпечення правосуддя; надання всім членам суспільства так званих суспільних благ; збирання податків для виконання перших трьох функцій [28, с. 21].

Г. В. Ф. Гегель також вважав, що саме державі належить провідна роль гаранта безпеки особи та суспільства [4, с. 201, 253]. При цьому він зазначав, що "...державна повинна піклуватися про себе" [4, с. 481], а країни, що не опікуються власною безпекою, потрапляють в залежність від завойовників.

У цей час з'являються спроби теоретичної розробки поняття "безпека". Зокрема, австрійський юрист Й. фон Зонненфельс вважав, що безпека – це такий стан, за якого нікому нічого боятись. Для окремої особи такий стан означав особисту безпеку, а стан держави, за якого нічого боятись, становив громадську безпеку [12, с. 26].

При цьому варто звернути увагу на те, що зазначені погляди на безпеку формувалися у період розквіту абсолютизму, розвитку капіталізму. У цей період відбулися знакові для історії людства події – Велика Французька революція, що призвела до зміни монархічного устрою на республіканський, війною за незалежність Північно-американських колоній, внаслідок якої утворились США, як суверена країна. Тож у мислителів цього періоду, на відміну від їх попередників, з'являються твердження про те, що безпека особи залежить не від волі монарха, який очолює державу, а від самих людей, які спільно вирішують питання щодо реалізації власних інтересів. Вона є їх природним правом. При цьому поступово безпека починає усвідомлюватися як першопочаток усього життя суспільства та фактор зовнішньої і внутрішньої політики держави. Яскравим підтвердженням цьому є історичні документи, серед яких Декларація незалежності, у якій зазначається, що головною метою уряду є гарантування людям безпеки та щастя, а "створення ... гарантій безпеки на майбутнє стає правом та обов'язком народу" [9]. А також Французька декларація прав людини і громадянина [10], у статті 2 якої зазначається, що метою кожного державного об'єднання є забезпечення природних та невід'ємних прав людини, якими є власність, безпека та супротив гнобленню.

У XIX ст. безпека особи, суспільства та держави розглядалися у взаємозв'язку та взаємозалежності. Тобто загроза для безпеки держави вважається загрозою й для громадянина цієї держави і навпаки.

Так, Дж. С. Мілль в праці "Про свободу" характеризував безпеку як інтерес вищого порядку, самий життєвий з усіх інтересів, найістотніший і дорогоцінний вид особистої і громадської користі: Він стверджував, що: "... без безпеки не може обійтися жодна людина, – вона є першою умовою нашого позбавлення від зла всякого роду, – без неї ми жили б тільки теперішньою хвилиною і за межами цієї хвилини всіляке благо не мало б для нас ніякої ціни ..." [30, с. 176].

Г. Спенсер, розглядаючи суспільство як соціальний організм, зазначав що механізми самоорганізації суспільного життя забезпечують перетворення людини, яка за своєю природою є асоціальною істотою, у здатну до спільних колективних дій, спрямованих на забезпечення безпеки. У праці "Особистість і держава" [26] він зазначає, що уряд виконує свою роль "створюючи права, які він дарує індивідам: права безпеки для осіб, права захисту для їх честі, права власності тощо". При цьому філософ зазначає, що разом з соціальним прогресом зростає роль держави щодо захисту індивідів від посягань, а з розвитком соціальної організації, центральна влада все більше перебирає на себе обов'язок забезпечувати особисту безпеку індивідів.

У XX ст. до розробки проблеми безпеки активно долучились науковці з різних галузей: соціологи, політологи, історики, економісти, міжнародники та інші.

Зокрема, Л. Уорд в якості єдиної основи для формування всіх соціальних установ і як первинну, однорідну, недиференційовану суспільну плазму розглядав групове почуття безпеки [29, с. 3].

Е. Дюркгейм вважав, що в основі загрози безпеці, яка має головним чином моральну природу, лежить зміна характеру і змісту загальної свідомості. Тобто швидка зміна норм і цінностей тягне за собою втрату колишньої дисципліни і порядку в суспільстві, а також погіршує соціальні відносини. За його твердженням, особлива роль у збереженні стабільності та відсутності загроз і небезпек належить державі та її спеціалізованим соціальним структурам. При цьому він не виключав можливості появи загроз для безпеки особи з боку держави

внаслідок її надмірної уваги до життєдіяльності особистості. Захистом індивіда від зростаючого державного контролю, на думку Дюркгейма, можуть бути різні соціальні групи (релігійні, виробничі тощо) [11].

А. Маслоу в теорії мотивації відніс безпеку до базових потреб людини [19].

В. Парето безпеку суспільства представляв як взаємозв'язок політичної стабільності, економічного розквіту та обороноздатності держави, які залежать як від певних внутрішніх, так і зовнішніх параметрів [33, с. 9].

У П. Сорокіна свій погляд на безпеку, згідно з яким в будь-якій соціальній групі існує “примирене середовище”, що має певну організацію, певний фіксований шаблон (статут) поведінки її членів. Цей статут, покладений в основу діяльності інституції, визначає принципи належної, забороненої і рекомендованої поведінки її членів, дотримання яких органи влади зазначеної групи повинні підтримувати примусово, внаслідок чого виникають загрози. Тож для того, щоб зберегти порядок, необхідна постійна діяльність з формування загальнозначущих моральних переконань [24, 25].

П. Штомпка [32] зазначав, що стійкість та незмінність соціального порядку забезпечує відчуття екзистенційної безпеки, яке виражається у загальній довірі. Він зауважував, що клімат довіри й екзистенційна безпека у суспільстві порушуються в період радикальної реорганізації політичних та соціальних інститутів.

Е. Гідденс вводить поняття “онтологічної безпеки”, яку визначає як “конфіденційність або довіру, які являють собою природний і соціальний світи, враховуючи базові екзистенційні параметри самості та соціальної ідентичності” [5, с. 499].

У. Бек [3] розглядав тему безпеки як нормативний та рушійний принцип суспільства ризику, під яким він розумів модель сучасного світу, в якому безпека стає одним із найважливіших благ.

Історик і журналіст А.-Ж. Слама [38] зазначив, що повазі до безпеки і життя підпорядковані інші цінності, враховуючи індивідуальну свободу і навіть демократію, так що з усіх природних прав людини на свободу, безпеку, власність, опір гнобленню – “вижило” тільки право на безпеку. А захист і організація умов для безпеки підпорядковані надцінності, визнаній відтепер непорушною і святою – Життю.

Зазначене свідчить про те, що праці науковців XIX–XX ст. сприяли формуванню уявлень про безпеку загалом, про умови забезпечення безпеки особи, суспільства та держави, про джерела небезпек та ризиків в умовах невизначеності та подій соціального характеру. Цей період в історії відзначився руйнуванням колоніальної системи та двома світовими війнами, появою демократичних урядів, досягненнями науково-технічної революції та появою зброї масового знищення, що не могло не позначитись на розумінні змісту концепту “безпека” та ролі держави у її гарантуванні. Тож у цей період з’являються і активно розробляються дослідниками поняття соціальної, економічної, політичної, воєнної, національної безпеки тощо. Безпека пов’язується не лише з людиною, суспільством та державою, але й з різними сферами життєдіяльності людини та суспільства, внаслідок чого з’являються поняття природної, техногенної, промислової безпеки, безпеки на транспорті тощо.

У XXI столітті погляди на зміст концепту “безпека” та роль держави у її забезпеченні продовжують змінюватись.

Так, О. Уевер вважає, що безпека – це здатність суспільства зберігати специфічний характер, незважаючи на умови, що змінюються, та реальні або віртуальні загрози, тобто це здатність підтримувати сталість традиційних схем мови, культури, об’єднань, ідентичності, державних і релігійних практик, враховуючи прийнятні зміни [39, с. 67]. Це більше стосується національної (внутрішньої) безпеки.

При цьому Т. де Монбріал зазначає, що зміст поняття “безпека” необхідно розширити, включивши до нього нові виміри, такі як економіка в широкому розумінні, навколишнє середовище та екологія, міжнародна злочинність, охорона здоров’я [37, с. 222].

У цей період з’являється нове поняття – “спільнота безпеки”, під яким розуміють групу держав, між якими війна неможлива, оскільки у кожній державі, що входить до складу співтовариства, громадська думка, політичні еліти і військове керівництво не очікують війни з іншою державою співдружності [36, с. 12]. І основний акцент переноситься на міжнародний вимір безпеки. Не останню роль у цьому відіграє падіння авторитету міжнародних організацій у гарантуванні безпеки, а також поява війн нового покоління та порушення міжнародних угод і домовленостей окремими країнами.

Підсумовуючи викладене вважаємо за доцільне наголосити на тому, що проблема гарантування безпеки в процесі розвитку людської цивілізації та інтенсифікації глобалізації стає гострішою. Її забезпечення – обов’язок і функція будь-якої держави та будь-якого суспільства [20, с. 123], а потреба у безпеці – природне прагнення будь-якої людини. І Україна не залишається осторонь цих процесів.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. В ході дослідження становлення та розвитку концепту “безпека” в ученнях філософів, юристів, соціологів та представників інших галузей протягом розвитку людської цивілізації від античності до сучасності виокремлено п’ять основних етапів його розвитку, в межах яких змінювалось і розуміння ролі держави у забезпеченні (гарантуванні) безпеки:

– починаючи з античних часів до XVI ст. основна увага акцентувалася на забезпеченні фізичної безпеки людини від небезпеки, а призначенням держави вважалося як забезпечення безпеки людини так і власної зовнішньої та внутрішньої безпеки, при цьому:

античні філософи метою держави вважали забезпечення безпеки та порядку, а безпеку трактували як відсутність небезпеки або зла для забезпечення якої людям необхідно об’єднатись, оскільки усамітнення не

гарантує захисту від проявів недоброзичливості та злої волі надприродних сил;

у християнських філософів превалювало теологічне бачення походження держави, а безпека вважалася невід'ємною властивістю божественного провидіння;

мислителі Відродження метою держави вважали забезпечення суспільного блага, а у забезпеченні безпеки значну роль відводили “мудрому правителю” (монарху);

– у XVII–XVIII ст. під впливом праць прогресивних мислителів безпека починає усвідомлюватися як невід'ємне природне право людини, гарантування якої є обов'язком держави;

– у XIX ст. з'явилося усвідомлення існування загрози для безпеки особи з боку держави і навпаки. Засобами для гарантування безпеки особи визнаються захист природних прав людини, розвиток свободи та рівності, запровадження принципу розподілу влади, а для забезпечення безпеки держави – захист її території, укладання та дотримання міжнародних угод;

– з XX ст. поняття “безпеки” стосується як особи, так і суспільства та держави, при цьому на державу покладається захист прав і свобод, життя і здоров'я людини, демократичних цінностей суспільства, охорона навколишнього природного середовища, забезпечення добробуту та створення умов для сталого розвитку, а також захист конституційного ладу держави, її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності;

– у XXI ст. до змісту поняття “безпеки” запропоновано додати здатність підтримувати сталість традицій, мови, культури, а також ідентичність, релігію та прийнятні зміни. Це більше стосується національної (внутрішньої) безпеки. Водночас значна увага дослідників починає зосереджуватись на міжнародному (зовнішньому) вимірі безпеки.

Одну з подальших розвідок передбачається присвятити науковому забезпеченню державного регулювання діяльності недержавних інституцій у контексті забезпечення національної безпеки.

Список літератури.

1. Августин А. О Граде Божьем / А. Августин. – СПб. : Изд-во “Алетейя” ; Киев : УЦИММ-Пресс, 1998. – 587 с.
2. Аристотель. Политика / Аристотель // Антология мировой философии : в 4 т. / [Ред. Коллегия : В В Соколов и др.]. – Т. 1. Философия древности и средневековья. – Ч. 1. – М. : Мысль, 1969. – С. 465-469.
3. Бек У. Общество риска: На пути к другому модерну / У. Бек ; Пер. с нем. В. Седельника, Н. Федоровой. – М. : Прогресс-традиция, 2000. – 384 с.
4. Гегель Г. В. Ф. Философия права / Г. В. Ф. Гегель ; пер. с нем. ; ред. и сост. Д. А. Керимов и В. С. Нерсесянц. – М. : Мысль, 1990. – 524 с.
5. Гидденс Э. Устроение общества: Очерк теории структуризации / Э. Гидденс ; 2-е изд. – М. : Академический Проспект, 2005. – 528 с.
6. Гоббс Т. Левиафан, или Материя, форма и власть государства церковного и гражданского / Т. Гоббс. // Сочинения в 2 томах. – Т. 2. – М. : Мысль, 1991. – С. 5–285.
7. Гольбах П. Естественная политика или беседы об истинных принципах управления / П. Гольбах. // Избр. произв. В 2-х т. – Т. 2. – М. : Изд-во соц.экон.лит., 1963. – 563 с.
8. Гроций Г. О праве войны и мира : репринт с изд. 1956 г. / Г. Гроций. – М. : Ладомир, 1994. – 868 с.
9. Декларация независимости. Конгресс, 4 июля 1776 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/indpndnc.htm>
10. Декларация прав человека и гражданина, принятая Национальным Собранием 26 августа 1789 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/France/XVIII/1780-1800/Dokumenty_fr_rev_1789/text.htm
11. Дюркгейм Э. Социология. Ее предмет, метод, предназначение / Э. Дюркгейм ; пер. с фр., составление, послесловие и примечания А. Б. Гофмана. – М. : Канон, 1995. – 352 с.
12. Зеленков М. Ю. Правовые основы общей теории безопасности Российского государства в XXI веке / М. Ю. Зеленков. – М. : Юридический институт МИИТа, 2002. – 209 с.
13. Из Анжуйских хроник XI в. [Электронный ресурс] // Средневековая Европа глазами современников и историков : книга для чтения в пяти частях / Отв. ред. доктор исторических наук А. Л. Ястребицкая. – Ч. 2. Европейский мир X–XV. – Серия “Всемирная история и культура глазами современников и историков”. – М. : Интерпракс, 1995. – Режим доступа : http://adhdportal.com/book_3131_chapter_18_Iz_Anzhujjskikh_khronik_XI_v.html
14. Кант И. К вечному миру / И. Кант // Собрание сочинений в 8 т. – Т. 7. – М. : “ЧОРО”, 1994. – С. 5–56.
15. Локк Дж. Два трактата о правлении / Дж. Локк. // Сочинения : В 3 т. – Т. 3. – М. : Мысль, 1988. – С. 137–405.
16. Мак'явеллі Н. Державець / Н. Мак'явеллі ; пер. з іт. А. Перепаді.– Харків : Фоліо, 2007. – С. 415–487.
17. Монтескье Ш.-Л. О Духе законов [Электронный ресурс] / Ш.-Л. Монтескье ; под. общ. ред. и вступ. ст. М. П. Баскина. – М. : Гослитиздат, 1955. – Режим доступа : [https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%9E_%D0%B4%D1%83%D1%85%D0%B5_%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B2_\(%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%81%D0%BA%D1%8C%D1%91;%D0%93%D0%BE%D1%80%D0%BD%D1%84%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%B4\)](https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%9E_%D0%B4%D1%83%D1%85%D0%B5_%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B2_(%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%81%D0%BA%D1%8C%D1%91;%D0%93%D0%BE%D1%80%D0%BD%D1%84%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%B4))

18. Марат Ж. П. Проект Декларации прав человека и гражданина с последующим планом справедливой, мудрой и свободной конституции / Ж. П. Марат. // Избранные произведения : в 2 т. – Т. 2. – М. : Издательство Академии наук СССР, 1956. – С. 11–54.
19. Маслоу А. Мотивация и личность [Электронный ресурс] / А. Маслоу ; пер. А. М. Татлыбаевой ; терминолог. правка В. Данченка. – К. : PSYLIB, 2004. – Режим доступа : <http://psylib.org.ua/books/masla01/txt04.htm>
20. Національна безпека: шляхи забезпечення, роль і місце суспільства. Євроатлантичний курс : монографія / В. М. Фурашев, С. Ф. Джердж ; за заг. ред. В. М. Фрашева. – К. : “Синопис”, 2009. – 176 с.
21. Платон. Диалоги / Платон. – М. : Мысль, 1986. – 607 с.
22. Платон. Собрание сочинений : в 4 т. [Электронный ресурс] / Платон. – Т. 3. – М., 1993. – Режим доступа : <http://read.virmk.ru/p/Platon.htm>
23. Руссо Ж. Ж. Об общественном договоре. Трактаты / Ж. Ж. Руссо ; пер. с фр. – М. : “КАНОН-пресс”, “Кучково поле”, 1998. – 416 с.
24. Сорокин П. А. Общедоступный учебник по социологии. Статьи разных лет / П. А. Сорокин ; Ин-т социологии. – М. : Наука, 1994. – 560 с.
25. Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество / П. А. Сорокин ; Общ. ред., сост. и предисл. А. Ю. Союмонов ; Пер. с англ. С. А. Сидоренко. – М. : Политиздат, 1992. – 543 с.
26. Спенсер Г. Личность и государство [Электронный ресурс] / Г. Спенсер ; пер. с англ. М. Н. Тимофеевой ; под ред. В. В. Битнера. – С.-Петербург : “Вестник Знания”, 1908. – Режим доступа : http://econlibrary.ru/books/90/79/spencer_person%20and%20state.html
27. Спиноза Б. Политический трактат [Электронный ресурс] / Б. Спиноза. – [Б. м. : Б. в.] – 67 с. – Режим доступа : https://www.civisbook.ru/files/File/Spinoza_P_tr.pdf
28. Степаненко С. В. Державне регулювання процесів економічного розвитку в сфері суспільного відтворення: регіональний аспект : дис... д-ра держ. упр. : 25.00.02 / Степаненко Сергій Васильович. – Запоріжжя, 2016. – 383 с.
29. Уорд Л. Динамическая социология / Лестер Уорд. – СПб., 1883. – 591 с.
30. Утилитарианизм : о свободе / Дж. Милль ; пер. с англ. А. Н. Неведомского, с прил. очерка жизни и деятельности Милля Е. Конради. – 3-е изд., Издание книгопродавца И. П. Перевозникова. – СПб. : Тип. штаба войск гвардии и Петербургского военного округа, 1900. – 427 с.
31. Цицерон М. Т. Об обязанностях / Марк Туллий Цицерон. // О старости. О дружбе. Об обязанностях ; пер. с лат. и коммент. В. О. Горенштейна. – М. : Наука, 1974. – С. 58–156.
32. Штомпка П. Социология. Анализ современного общества / П. Штомпка ; Пер. с пол. С. М. Червонной. – М. : Логос, 2008. – 664 с.
33. Экономическая безопасность России. Общий курс [Электронный ресурс] : учебник / под ред. В. К. Сенчагова. – 5-е изд. (эл.). – М. : БИНОМ. Лаборатория знаний, 2015. – 818 с. – Режим доступа : <http://files.pilotlz.ru/pdf/cE2605-1-ch.pdf>
34. Экономическая безопасность : учебник для вузов / под общ. ред. Л. П. Гончаренко, Ф. В. Акулинина. – М. : Издательство Юрайт, 2015. – 478 с.
35. Эпикур. Из главных мыслей / Эпикур. // Антология мировой философии : в 4 т. / [Ред. Коллегия : В. В. Соколов и др.]. – Т. 1. Философия древности и средневековья. – Ч. 1. – М. : Мысль, 1969. – С. 358–359.
36. Jervis R. American Foreign Policy in a New Era. – Routledge, 2005. – 184 p.
37. Montbrial Thierry de & Ramsis Pierre Jacque. L'entrée dans le XXIe siècle. Rapport annuel mondial sur le système et la stratégie économiques. – Paris, Dunod, 1999. – 424 p.
38. Slama A.-G. L'angelismeexterminateur. Essaisurtordre moral contemporain. – P., 1993. – P. 43–44.
39. Wever O. and others. Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe. – London : Pinter, 1993. – 378 p.

References.

1. Avgustin, A. (1998), *O Grade Bozh'em* [About God's Graze], Izdatel'stvo “Aletejja”, St. Petersburg, Russia, UCIMM-Press, Kiev, Ukraine.
2. Aristotel', (1969), *Politika* [Politics], *Antologija mirovoj filosofii* [Anthology of world philosophy], vol. 1, Mysl', Moscow, Russia, pp. 465–469.
3. Bek, U. (2000), *Obshhestvo riska: Na puti k drugomu modernu* [Risk Society: On the way to another modernist], Progress-tradicija, Moscow, Russia.
4. Gegel', G. V. F. (1990), *Filosofija prava* [Philosophy of law], Mysl', Moscow, Russia.
5. Giddens, Je. (2005), *Ustroenie obshhestva: Oчерk teorii strukturacii* [The structure of society: Essay structure theory], 2nd ed, Akademicheskij Prospekt, Moscow, Russia.
6. Gobbs, T. (1991), *Leviafan, ili Materija, forma i vlast' gosudarstva cerkovnogo i grazhdanskogo* [Leviathan, or Matter, form and power of the state of the church and civil], *Sochinenija* [Writings], Mysl', Moscow, Russia, pp. 5–285.
7. Gol'bah, P. (1963), *Estestvennaja politika ili besedy ob istinnyh principah upravlenija* [Natural politics or conversations about true management principles], *Izbrannye proizvedenija* [Selected Works], vol. 2, Izd-vo soc.jekon.lit., Moscow, Russia.

8. Grocij, G. (1994), *O prave vojny i mira* [On the right of war and peace], Lodomir, Moscow, Russia.
9. *Deklaracija nezavisimosti. Kongress, 4 ijulja 1776 g.* [Declaration of Independence. Congress, July 4, 1776], available at : <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/indpndnc.htm> (Accessed 15 July 2019).
10. *Deklaracija prav cheloveka i grazhdanina, prinjataja Nacional'nym Sobranijem 26 avgusta 1789 g.* [The Declaration of the Rights of Man and the Citizen, adopted by the National Assembly on August 26, 1789], available at : http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/France/XVIII/1780-1800/Dokumenty_fr_rev_1789/text.htm (Accessed 15 July 2019).
11. Djurkgejm, Je. (1995), *Sociologija. Ee predmet, metod, prednaznachenie* [Sociology. Its subject, method, purpose], Kanon, Moscow, Russia.
12. Zelenkov, M. Ju. (2002), *Pravovye osnovy obshhej teorii bezopasnosti Rossijskogo gosudarstva v XXI veke* [The legal basis of the general theory of security of the Russian state in the XXI century.], Juridicheskij institut MIITa, Moscow, Russia.
13. Jastrebeckaja, A. L. (1995), *Iz Anzhujskih hronik XI v. Srednevekovaja Evropa glazami sovremennikov i istorikov* [From the Anjou chronicles of the XI century. Medieval Europe through the eyes of contemporaries and historians], part 2, Interpraks, Moscow, Russia, available at : http://adhdportal.com/book_3131_chapter_18_Iz_Anzhujskih_khronik_XI_v..html (Accessed 15 July 2019).
14. Kant, I. (1994), *K vechnomu miru* [To the eternal world], *Sobranie sochinenij* [Collected Works], vol. 7, "ChORO", Moscow, Russia, pp. 5–56.
15. Lokk, Dzh. (1988), *Dva traktata o pravlenii* [Two treatises on the board], *Sochinenija* [Writings], vol. 3, Mysl', Moscow, Russia, pp. 137–405.
16. Mak'javelli, N. (2007), *Derzhavets'* [Holder], Folio, Kharkov, Ukraine, pp. 415–487.
17. Montes'k'e, Sh.-L. (1955), *O Duhe zakonov* [About Dahu Laws], Goslitizdat, Moscow, Russia, available at : [https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%9E_%D0%B4%D1%83%D1%85%D0%B5_%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B2_\(%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%81%D0%BA%D1%8C%D1%91;_%D0%93%D0%BE%D1%80%D0%BD%D1%84%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%B4\)](https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%9E_%D0%B4%D1%83%D1%85%D0%B5_%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B2_(%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%81%D0%BA%D1%8C%D1%91;_%D0%93%D0%BE%D1%80%D0%BD%D1%84%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%B4)) (Accessed 15 July 2019).
18. Marat, Zh. P. (1956), *Proekt Deklaracii prav cheloveka i grazhdanina s posledujushhim planom spravedlivoj, mudroj i svobodnoj konstitucii* [Draft Declaration of the Rights of Man and the Citizen with a subsequent plan for a just, wise and free constitution], *Izbrannye proizvedenija* [Selected Works], vol. 2, Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR, Moscow, Russia, pp. 11–54.
19. Maslou, A. (2004), *Motivacija i lichnost'* [Motivation and personality], PSYLIB, Kiev, Ukraine, available at : <http://psylib.org.ua/books/masla01/txt04.htm> (Accessed 15 July 2019).
20. Furashev, V. M. and Dzherdzh, S. F. (2009), *Natsional'na bezpeka: shliakhy zabezpechennia, rol' i mistse suspil'stva. Yevroatlantychnyj kurs* [National security: ways of securing, role and place of society. Euro-Atlantic course], "Synopsis", Kiev, Ukraine.
21. Platon, (1986), *Dialogi* [Dialogues], Mysl', Moscow, Russia.
22. Platon, (1993), *Sobranie sochinenij* [Collected Works], Moscow, Russia, available at : <http://read.virmk.ru/p/Platon.htm> (Accessed 15 July 2019).
23. Russo, Zh. Zh. (1998), *Ob obshhestvennom dogovore. Traktaty* [On the social contract. Treatises], "KANON-press", "Kuchkovo pole", Moscow, Russia.
24. Sorokin, P. A. (1994), *Obshhedostupnyj uchebnik po sociologii. Stat'i raznyh let* [Public textbook on sociology. Articles from different years], Nauka, Moscow, Russia.
25. Sorokin, P. A. (1992), *Chelovek. Civilizacija. Obshhestvo* [Person. Civilization. Society], Politizdat, Moscow, Russia.
26. Spenser, G. (1908), *Lichnost' i gosudarstvo* [Personality and state], "Vestnik Znaniya", St. Petersburg, Russia, available at : http://econlibrary.ru/books/90/79/spencer_person%20and%20state.html (Accessed 15 July 2019).
27. Spinoza, B. *Politicheskij traktat* [Political treatise], Russia, available at : https://www.civisbook.ru/files/File/Spinoza_P_tr.pdf (Accessed 15 July 2019).
28. Stepanenko, S. V. (2016), "State regulation of processes of economic development in the sphere of social reproduction: the regional aspect", Doctor of Science in Public Administration dissertation, Mechanisms of public administration, Classic Private University, Zaporozhye, Ukraine.
29. Uord, L. (1883), *Dinamicheskaja sociologija* [Dynamic Sociology], St. Petersburg, Russia.
30. Mill', Dzh. (1900), *Utilitarianizm : o svobode* [Utilitarianism: about freedom], 3rd ed, Izdanie knigoprodavca I. P. Perevoznikova, St. Petersburg, Russia.
31. Ciceron, M. T. (1974), *Ob objazannostjah* [On duties], *O starosti. O družbe. Ob objazannostjah* [About old age. About friendship. About duties], Nauka, Moscow, Russia, pp. 58–156.
32. Shtompka, P. (2008), *Sociologija. Analiz sovremennogo obshhestva* [Sociology. Analysis of modern society], Logos, Moscow, Russia.
33. Senchagov, V. K. (2015), *Jekonomicheskaja bezopasnost' Rossii. Obshhij kurs* [Economic security of Russia. General course], 5rd ed, BINOM. Laboratorija znaniy, Moscow, Russia, available at : Режим доступа : <http://files.pilotlz.ru/pdf/cE2605-1-ch.pdf> (Accessed 15 July 2019).
34. Goncharenko, L. P., and Akulinin, F. V. (2015), *Jekonomicheskaja bezopasnost'* [Economic security], Izdatel'stvo Jurajt, Moscow, Russia.
35. Jepikur, (1969), *Iz glavnyh myslej* [Of the main thoughts], *Antologija mirovoj filosofii* [Anthology of world

philosophy], vol. 1, part 1, Mysl', Moscow, Russia, pp. 358–359.

36. Jervis, R. (2005), “American Foreign Policy in a New Era”, Routledge.

37. Montbrial, Thierry de & Ramsis, Pierre Jacquet (1999), “L'entrée dans le XXIe siècle. Rapport annuel mondial sur le système économique et les stratégies” [Entry into the 21st century. Global Annual Report on the Economic System and Strategy], Dunod, Paris.

38. Slama, A.-G. (1993), “L'angelisme exterminateur. Essai sur l'ordre moral contemporain”, Paris, pp. 43–44.

39. Wever, O. and others (1993), “Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe”, Pinter, London.

Стаття надійшла до редакції 30.07.2019 р.